

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО ЦЕНТРУ «МОЛОДА ГВАРДІЯ»

О. Д. Наровлянський

Висвітлено основні етапи розвитку найстарішого в Україні дитячого центру «Молода гвардія» (м. Одеса) та його роль у системі позашкільної освіти України. На основі уперше введених у науковий обіг архівних джерел та повідомлень засобів масової інформації досліджено основні зміни в управлінні дитячим центром, його функціях, а також становлення і розвиток матеріальної бази «Молодої гвардії» (20-ті рр. ХХ ст. – наш час).

Ключові слова: позашкільна освіта, дитячий центр, періодизація розвитку центру.

Наровлянський А. Д. История развития украинского детского центра «Молодая гвардия» Освещены основные этапы развития старейшего в Украине детского центра «Молодая гвардия» (г. Одесса) и его роль в системе внешкольного образования Украины. На основе впервые введенных в научный оборот архивных источников и сообщений средств массовой информации исследованы основные изменения в управлении детским центром, его функциях, а также становление и развитие материальной базы «Молодой гвардии» (20-е гг. ХХ в. – наши дни).

Ключевые слова: внешкольное образование, детский центр, периодизация развития центра.

Narovlyanskyu O. D. History of the Ukrainian Children Center «Moloda Gvardiya» («Young Guard»)

The basic steps of the oldest in Ukraine Children's Center "Young Guard" (Odessa) and its role in the system of non-formal education in Ukraine. Based on first introduced into scientific use of archival sources and media reports examined the major changes in the management of children's center, its functions, and the formation and development of the material base of the "Young Guard" (20-ies of XX century. – nowadays).

Keywords: after school education, children's center, periodization of the center's development.

Постановка проблеми. Із 20-х рр. ХХ ст. на теренах колишнього Радянського Союзу діють дитячі оздоровчі (до 1991 р. – піонерські) табори. Особливе місце у їх системі належить дитячим центрам цілорічної дії – «Артеку» (снт. Гурзуф, Крим), «Орленку» / «Орлятку» (Краснодарський край, Російська Федерація), «Зубренку» / «Зубреняті» (Мінська область, Республіка Білорусь), «Океану» (Приморський край, Російська Федерація), «Молодій гвардії» (м. Одеса). У цих центрах сформовано унікальну систему виховання дітей в умовах тимчасового дитячого колективу, яку один із дослідників, начальник Всеросійського дитячого центру «Орленок» / «Орлятко» Б. Б. Гусев схарактеризував як педагогічний феномен другої половини ХХ ст. [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність названих дитячих центрів досліджувалася низкою науковців України та Росії. Вивченню виховних можливостей «Артеку» присвячено праці Л. К. Кленевської, Є. М. Рибінського, М. М. Сидоренка, Г. П. Чорного,

С. В. Єрохіна, А. Г. Мурашової, О. І. Рябініна; діяльність «Орленка» («Орлятка») вивчали О. С. Газман, Ю. В. Бураков, Б. Я. Гиндис, Г. В. Заярська, О. В. Майорова, Л. С. Савінова, Ю. О. Федотова, «Океану» – С. Г. Дехаль. Історико-педагогічне дослідження функціонування піонерських таборів здійснила Л. С. Жданова. При цьому відзначимо, що жодної розвідки з історії та досвіду роботи українського дитячого центру «Молода гвардія», історія якого нараховує більше ніж 90 років, немає.

Мета статті – висвітлити основні етапи розвитку «Молодої гвардії» як найстарішого дитячого центру України, здійснити періодизацію його історії; на основі нових, раніше не використуваних у науковому обігу архівних та інших джерел дослідити розвиток матеріальної бази центру, поступові зміни його функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія центру починається 1 липня 1923 р., коли на тодішній околиці Одеси – у Лузанівці – відкрився «Сонячний табір» – «санаторія» для дітей, схильних

Наровлянський Олександр Данилович, заступник директора з навчально-методичної роботи Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді МОН України, заслужений учитель України

до туберкульозу, який прийняв 100 сиріт. Ініціаторами створення табору були Український Червоний Хрест та Всесвітня єврейська конференція допомоги [6]. Надалі заклад називався «Сонячні табори», а в 1925 р. постановою ВУЦВК йому було присвоєно ім'я колишнього голови Одеського губвиконкому А. В. Іванова. Одночасно з червня 1924 р. в Лузанівці починає діяти табір-комуна юних ленинців. Його було розміщено у білих високих наметах, подарованих військовими частинами, їжу готували на польових військових кухнях [4]. Із 1927 р. назву «Сонячні табори» замінюють на таку: «Дитячий санаторій Червоного Хреста ім. А. В. Іванова».

Таким чином, перший період історії центру – його формування – охоплює 1923–1936 рр. У цей час центр має переважно місцеве значення, перебуває у віданні громадських організацій (закордонні організації, Червоний Хрест, місцеві комсомольські органи). Фінансування закладу здійснювалося переважно коштом закордонних організацій, пізніше залучалися ресурси організацій-власників (Українського Червоного Хреста та губкому комсомолу), бюджетні кошти, які виділялися на оздоровлення дітей, позички банків, а також гроші від продажу путівок. У цей період основним змістом роботи лузанівської оздоровниці було оздоровлення та лікування дітей, виховна робота мала підпорядкований характер, провадилася дуже обмежено. Поступово формувалася матеріальна база центру, відбулася заміна легких споруд на капітальні, почалися роботи з озеленення території, створення медичної бази. Характерною рисою першого періоду історії лузанівського дитячого центру є паралельне існування на території Лузанівки одразу двох незалежних дитячих установ – «Сонячних таборів» (пізніше санаторію Українського Червоного Хреста туберкульозного профілю) та піонерських таборів-комун, що виконували і оздоровчі, і виховні завдання. Це дає змогу констатувати, що нинішній дитячий центр «Молода гвардія» має два витоки – «Сонячні табори» та піонерський табір-комуна юних піонерів оздоровчого характеру в Лузанівці. Поступово в діяльності цих установ відбувався процес зближення: у санаторіях почала провадитися виховна робота, а режим піонерських таборів наближався до санаторного. Підсумком першого етапу розвитку дитячої оздоровниці слід, на наш погляд, вважати офіційне визнання Лузанівки курортом Всесоюзного значення.

5 вересня 1936 р. Оргбюро ЦК КП(б)У приймає рішення: «Вважати за потрібне передати з 1937 року Лузанівський дитячий санаторій (Червоного Хреста) у відання Наркомздоров'я УСРР з тим, щоб з цього санаторію організувати зразковий санаторій по типу «Артек» – для піонерського активу» [11, арк. 152]. 19 вересня 1936 р. Політбюро ЦК КП(б)У підтвер-

дило це рішення [10, арк. 190]. 1 червня 1937 р. санаторій розпочав роботу вже в ролі українського аналога «Артеку» – місця відпочинку перш за все активістів піонерської організації, відмінників навчання тощо. Виявлені документи засвідчують, що у 1937–1956 рр. санаторій фактично не мав власної назви, хоча вирішення цього питання було доручено ЦК ЛКСМУ [11, арк. 152]. Використання назви «Український «Артек» було вимушеним. Ця назва відбивала специфіку нового закладу та його спрямування.

Напередодні Великої Вітчизняної війни територія закладу становила 62 га. На верхньому плато були розташовані два корпуси для старших дітей, на нижньому – два капітальні корпуси та корпус-веранда «Ліле-Гале» на березі моря, призначений для відпочинку дітей на морському повітрі. Під час негоди відкриті пройми цього легкого корпусу закривали брезентовими заплатами. На верхньому плато, крім житлових корпусів, було розташовано медичну частину, де діяли кабінети фізіотерапії, бальнеологічний, рентгенівський, лабораторія. На березі моря споруджено спортивне містечко (два тенісні корти, баскетбольний та волейбольний майданчики, кегельбан, шведські стінки). Заклад мав їдальню, клуб з кіноустановкою (звуковий кінотеатр), власний пляж, човнову станцію на 12 човнів, бібліотеку з книжковим фондом 4 000 книг та читальним залом, ігротеку, що включала 500 ігор. У закладі з'явився автобус, призначений зустрічати дітей на вокзалі. На території «Українського «Артеку» було створено сад (2 га), парк (15 га). Лише в останній передвоєнний рік висаджено 5 000 кущів шипшини, 3 000 дерев [2].

У 1937–1941 рр. «Український «Артек» діяв як сезонний дитячий санаторій, приймаючи для оздоровлення здебільшого активістів піонерської організації, кращих учнів, школярів, що відзначилися у праці, навчанні, творчості. За своїм значенням «Український «Артек» у цей період набуває республіканського характеру. Останню передвоєнну зміну розпочато 18 червня 1941 р., але вже в ніч із 21 на 22 червня в таборі оголошено повітряну тривогу. Через декілька днів дітей у супроводі дорослих почали вивозити додому. На жаль, не вдалося знайти жодного документа, що дає змогу з'ясувати, яким чином було перервано роботу санаторію, а також куди направлено дітей, які не могли встигнути повернутися додому, бо прибули на відпочинок із західних областей України, а також Молдавії, що майже одразу опинилися в окупації.

У час війни «Український «Артек», як і більшість санаторних установ Одеси, зазнав значних руйнувань. В «Українському «Артеці» було повністю знищено п'ять корпусів на верхньому та нижньому плато, водовід, каналізацію та електромережу, вирубану більшу частину зелених насаджень, територію перекопано окопами, траншеями. Загальні збитки

санаторію «Український «Артек» від руйнувань, зафіксовані у відповідному акті, складеному 26 липня 1944 рр., становили 7 247,2 тис. крб [7, арк. 20;].

10 травня 1946 р. видано наказ № 1 по «Українському Артеку»: «Цього числа на підставі наказу по Одкурпру я приступив до виконання обов'язків головного лікаря санаторію. Пугач» [5, арк. 1]. Саме цим наказом починається повоєнна історія «Українського «Артеку». У 1946 р. в санаторії велися відбудовчі роботи, дітей заклад ще не приймав. Проводилися ремонт та відбудова корпусів на верхньому плато. 1947 р. «Український «Артек» відновив роботу. У 1947–1950 рр. наповнюваність санаторію становила 100 дітей за зміну, у 1951–1955 рр. «Український «Артек» щодня приймав 200 дітей.

Суттєві зміни відбулися 1956 р. 10 січня 1956 р. Рада Міністрів України приймає постанову за № 59, де зазначається: «З метою покращення справи оздоровлення та виховання дітей піонерського віку Рада Міністрів УРСР постановляє:

1. Зобов'язати Міністерство охорони здоров'я УРСР (т. Братусь):

а) реорганізувати дитячий санаторій Головсанкурпру на курорті Лузанівка в Одесі на сезонний санаторний піонерський табір типу «Артек» на 200 місць та найменувати його «Молода гвардія».

г) в місячний строк розробити та подати Раді Міністрів пропозиції по реконструкції та подальшому розвитку піонерського табору «Молода гвардія».

2. Прийняти з 1956 року сезонного санаторний піонерський табір «Молода гвардія» на республіканський бюджет» [8, арк. 7].

Ця реорганізація закріпила статус «Українського «Артеку», який протягом значного часу виконував не лише лікувально-оздоровчі, а і виховні функції. Зміна ж назви табору була пов'язана, поперше, з намаганням увічнити пам'ять юних героїв Великої Вітчизняної війни, символом яких на той час були учасники краснодонської підпільної організації «Молода гвардія». Другим мотивом, що спонукав до зміни назви, стала, на нашу думку, передача території Криму до складу України, після чого Всесоюзний «Артек» опинився на території України, а отже, назва «Український «Артек» певною мірою втратила сенс. Крім того, лише цим рішенням табору фактично було надано власне ім'я, якого він не мав із 1937 р.

Однак недовершеність цього рішення призвела до невизначеності в діяльності табору, виникнення суперечностей у його функціонуванні та управлінні, що досить швидко спричинило ускладнення у вирішенні господарських проблем – перш за все, пов'язаних із відбудовою та розвитком табору.

Другий період (1937–1960 рр.) – становлення центру всеукраїнського значення – пов'язаний із діяльністю в Лузанівці республіканського дитячого санаторію (у 1956–1960 рр. – піонерського табору)

активу, який здебільшого називали «Український «Артек». У цей період заклад перебуває у віданні органів охорони здоров'я, у його роботі виникають суттєві проблеми – з одного боку, вирішуються питання оздоровлення, з іншого – виховання, що часом викликає певні протиріччя та складнощі в роботі.

Зміна назви та частково (за титулом) статусу в 1956 р. не вирішила проблеми, а лише загострила її. Для цього періоду характерні неодноразові зміни у підпорядкуванні оздоровниці, порядку її фінансування. Але зміни стосувалися переважно органів господарського та лікувально-методичного забезпечення (Наркомат охорони здоров'я, його курортне управління, Одеське курортне управління) при збереженні сутності цього підпорядкування. Фінансування здійснювалося шляхом об'єднання коштів бюджету та від реалізації путівок. Передвоєнні роки пов'язані із швидким зростанням матеріальної бази, будівництвом капітальних споруд, повоєнні – із поступовою відбудовою довоєнних споруд, але досягти довоєнного рівня матеріальної бази протягом 50-60-х рр. не вдалося. Путівки розподілялися здебільшого через комсомольські органи, що практично гарантувало наповнюваність закладу.

Незважаючи на збереження санаторного статусу закладу, у ньому зростає увага до виховної роботи (застосовуються нові форми та методи роботи, формується система дитячого самоврядування, з'являються зачатки профільної роботи, ширше використовуються різні форми фізичного та естетичного виховання), тим паче що більшість дітей, які направлялися в санаторій, потребували загального оздоровлення, а не лікування.

2 листопада 1960 р. Рада Міністрів України прийняла Постанову № 1805 «Про передачу республіканського табору «Молода гвардія» з відання Міністерства охорони здоров'я УРСР до відання ЦК ЛКСМУ» [12, арк. 22]. Акт приймання табору, затверджений секретаріатом ЦК ЛКСМУ 5 квітня 1961 р., містить повну інформацію про стан закладу, його матеріальну базу на момент передачі. На верхньому плато було розташовано одноповерховий спальний літній корпус із ідальнею, одноповерховий будинок бібліотеки та гуртка юннатів, гараж-пральню, адміністративний будинок. На нижньому плато розміщувалися два одноповерхові спальні корпуси на 180 місць із лікувальними верандами та медичним блоком. Корпуси верхнього плато, побудовані ще до Великої Вітчизняної війни (а деякі навіть до революції), значною мірою пошкоджені під час бойових дій, відбудовано. Корпуси нижнього плато також відбудовано в 1954–1959 рр. Створено оранжерею, де вирощувалося 2 500 рослин. Транспортне забезпечення табору включало 2 автобуси та 4 інші машини. Загалом акт зафіксував і певні досягнення у відбудові табору, і значну кількість невирішених проблем –

брак генерального перспективного плану розвитку закладу, зведеної проектно-кошторисної документації, низькі темпи будівельних робіт та благоустрою табору [11, арк. 113–125].

Таким чином, 1961 р. «Молоду гвардію» передано у відання ЦК ЛКСМУ, остаточно визначено її перепрофілювання на табір піонерського та комсомольського активу України. Саме із 1 січня 1961 р. здійснено остаточну переорієнтацію роботи табору, визначено його спрямування як школи піонерського та комсомольського активу республіки, що, своєю чергою, привело до стрімкого зростання ролі і значення «Молодої гвардії» у позашкільній освіті та дитячому русі України. Тому саме 1961 р. слід вважати початком нового етапу в розвитку оздоровчого закладу, коли завершилися його переорієнтація з оздоровчої та лікувальної роботи на виховну, перебудова з медичного санаторно-курортного на виховний заклад.

Передача табору у відання ЦК ЛКСМУ активізувала його капітальне будівництво та зростання матеріальної бази. Ще 1959 р. завершено відбудову корпусів на нижньому плато, в одному з них відкрито табірну школу, що дало змогу перевести «Молоду гвардію» на цілорічну роботу. 1963 р. здано в експлуатацію блок літніх корпусів (табір «Морський»), 1964 р. частково з використанням конструкцій старого спального корпусу № 2 споруджено будинок піонерів, 14 травня 1965 р. введено в експлуатацію спальний корпус № 1 (нині корпус «Дубок» табору «Сонячний»), у червні 1965 р. завершено будівництво ідальні таборів «Сонячний» та «Морський». 1965 р. на місці нинішньої школи завершено будівництво спортивного комплексу (залишки його трибун нині знаходяться на схилах гори біля школи), 30 листопада 1967 р. завершено будівництво зимового спального корпусу № 2 (нині корпус «Берізка» табору «Сонячний»). Цього ж року здано в експлуатацію приймальний (в інших документах – адміністративно-управлінський) корпус, новий гуртожиток на 120 місць для співробітників табору та медичний корпус. Одночасно провадилися благоустрої території та розвиток інфраструктури табору: у 1964–1966 рр. прокладено нові каналізаційні мережі, внутрішньотабірну телефонну мережу, змонтовано зовнішній водовід та освітлення.

Таким чином, у 60-х рр. ХХ ст. у «Молодій гвардії» здійснено значні будівельні роботи: з'явилися два нові зимові корпуси та блок літніх корпусів, триповерхова нова ідальня, гуртожиток, спортивний комплекс та чимало інших об'єктів. Ці будівлі становили першу чергу будівництва республіканського піонерського табору ЦК ЛКСМУ «Молода гвардія». Завдяки цьому в центрі сформовано два табори-дружини – цілорічний «Сонячний» та літній «Морський», наповненість «Молодої гвардії» з 200 дітей у середині 50-х рр. (тільки влітку) зросла в

1967 р. до 1 000 влітку та 400 взимку. Табір було переведено на цілорічну роботу. Спорудження Будинку піонерів, спортивного комплексу, містечка атракціонів створило нові можливості для організації виховної роботи, фізичного, естетичного та інших напрямів виховання.

16 липня 1972 р. перших відпочивальників прийняв новий корпус, що на завершальній стадії будівництва отримав назву «Зоряний». У вересні 1975 р. відкрито нову школу, побудовану за оригінальним проектом. Ці споруди включали другу чергу будівництва табору. 1985 р. завершено будівництво кіноконцертного залу, 1987 р. став до ладу новий літній театр, що замінив застарілу «зелену» естраду. Ці будівлі виявилися, на жаль, єдиними введеними в дію об'єктами третьої черги будівництва. Розпочаті 1988 р. роботи зі спорудження нового спортивного комплексу та роботи з реконструкції табору «Морський», які почалися у 1989 р., не завершено й донині.

Третій період історії центру (1961–1991 рр.) – найвищого підйому у його діяльності – пов'язаний із перебуванням республіканського піонерського табору «Молода гвардія» у відання ЦК ЛКСМУ. У цей час заклад має чітко визначений республіканський статус, виконує функції методичного центру республіки з виховної роботи, центру підготовки кадрів учнівського активу УРСР. Головним завданням діяльності табору стає виховна робота. Табір у цей час практично повністю фінансується з державного бюджету (через ЦК ЛКСМУ). Лише незначна частка коштів отримувалася від продажу частини путівок (переважно на літні зміни) та сплати за проживання в гуртожитку. Путівки, як і раніше, поширювалися за рознарядкою ЦК ЛКСМУ через обкоми та Київський міськком ЛКСМУ. Їх реалізація була гарантована. Продовж означеного періоду здійснено три черги будівництва згідно з генеральним планом розвитку табору. Завдяки цьому наповненість закладу зросла із 200 дітей улітку в 1959 р. до 1 500 дітей улітку та 1 000 дітей в інші періоди в 1991 р. Практично саме в цей час створено сучасну матеріальну базу (автотранспорт, навчальні засоби, комп'ютерна техніка тощо) дитячого центру.

Для третього періоду історії лузанівського дитячого центру характерне значне поживлення виховної роботи. Водночас практично повністю згорнуто медично-лікувальну роботу, значною мірою на другий план відійшла оздоровча діяльність. У цей період сформувалася система виховання дітей, які відпочивають у таборі, на прикладі життя та боротьби членів організації «Молода гвардія». Високоєфективні засоби виховної роботи було вироблено в галузі формування поваги до державних символів та ритуалів, патріотичного виховання, формування соціальної активності дітей. У роботі табору використовувалися «комунарська» і методика колективних

творчих справ, педагогіка співробітництва, ігротехніка тощо. Табір став виконувати не лише виховні функції, а й завдання з підготовки піонерського активу УРСР, а також діяв як методичний центр піонерської організації республіки; у таборі проводилися зльоти піонерів України, зльоти юних прикордонників, юних інспекторів руху, республіканські табірні збори секретарів комсомольських організацій шкіль УРСР тощо.

Саме цей період був часом найвищого підйому табору, формування в ньому власних ефективних та оригінальних педагогічних технологій, утвердження і поступового зростання його ролі як методичного й організаційного центру піонерської роботи в Україні.

20 вересня 1991 р. бюро ЦК ЛКСМУ (МДС) ухвалило рішення про передачу республіканського піонерського табору «Молода гвардія» у м. Одесі Координаційній раді Співки піонерських організацій України [13, арк. 6, 12]. 1992 р. табір реорганізовано в дитячий центр «Молода гвардія». Ця дата знаменує початок нового етапу в історії «Молодої гвардії». Згодом, після передачі центру в державну власність, він отримав сучасну назву «Український дитячий центр «Молода гвардія», яка надалі була закріплена Законом України «Про державну підтримку та особливості функціонування дитячих центрів «Артек» і «Молода гвардія» [1]. Четвертий – сучасний – період історії центру розпочався 1992 р. і триває донині.

Висновки. Таким чином, в історії дитячого центру «Молода гвардія» можна виділити чотири періоди розвитку відповідно до його завдань та ролі в системі позашкільної освіти та дитячому русі України, організаційних засад діяльності, джерел фінансування та рівня розвитку матеріальної бази, а також особливостей системи виховної роботи. Вивчення історії розвитку дитячого центру «Молода гвардія», аналіз досвіду його виховної роботи дає змогу використати кращі елементи цього досвіду в сучасних соціально-економічних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державну підтримку та особливості функціонування дитячих центрів «Артек» і «Молода гвардія»: Закон України від 3.02.2009 № 906 – VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 26. – Ст. 319.
2. Аксенфельд Є. Український Артек / Є. Аксенфельд // Чорноморська комуна. – 1941. – 22 квітня. – С. 3.
3. Гусев Б. Б. Всероссийский детский центр «Орленок» как педагогический феномен второй половины XX века : автореф. дис.

... канд. пед. наук : 13.00.01 / Б. Б. Гусев. – Ростов-на-Дону, 1999. – 21 с.

4. Житомирский Л. Как в степи выросла коммуна / Л. Житомирский // Шквал. – 1924. – № 1. – С. 14.

5. Накази з особового складу за 1946–1949 рр., ч.1. – Архів відділу кадрів дитячого центру «Молода гвардія».

6. Певцов Е. Санатория «Солнечный лагерь» / Е. Певцов // Известия Одесского губисполкома. – 1923 г. – 4 июля. – С. 3.

7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), ф. Р-342, оп. 14, с. 6179.

8. ЦДАВОВУ, ф. Р-342, оп. 15, с. 3980.

9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 6, с. 409.

10. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 7, с. 424.

11. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 15, с. 159.

12. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 15, с. 475.

13. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 18, с. 2262.

Цитувати: Наровлянський О. Д. Історія розвитку українського дитячого центру «Молода гвардія» / О. Д. Наровлянський // Постметодика. – 2014. – № 1. – С. 33 – 37.

© О. Д. Наровлянський, 2014. Стаття надійшла в редакцію 17.03.2014 ■